

РОЛЬ КООПЕРАТИВІВ У СТАНОВЛЕННІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ СІМЕЙНОГО ТИПУ

Л. В. Молдаван, д. е. н., професор

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

Сімейний тип фермерських господарств був і залишається у світовій практиці домінуючою формою господарювання, насамперед, завдяки сільськогосподарській кооперації. На даному етапі функціонує 750 тис. кооперативних структур, членами і користувачами яких є більше 800 млн осіб. Переважна їх частка припадає на країни Азії (63 %), ЄС – 22%, Північну і Південну Америки – 13% [1, с. 10].

В агроекономічній літературі західних країн виділяються п'ять груп причин, котрі історично спонукали фермерів до створення кооперативів [2, с. 306–307]. До першої належить відсутність територіальних економічних партнерів. Фермери не завжди могли знайти вигідних покупців виробленої продукції чи торгові фірми з продажу необхідних засобів виробництва недалеко від своїх господарств. Часто їм доводилося індивідуально здійснювати операції з постачання і збуту, що відволікало їх від виробництва і підвищувало витрати. Діяти ж спільно виявлялося набагато вигідніше, ніж кожному окремо. Так з'явилися перші фермерські кооперативи. У Франції, наприклад, це були кооперативи з постачання фермерам – своїм членам добив.

Друга група економічних факторів, що зумовлювала необхідність кооперування, пов'язана з несприятливими комерційними умовами. Якщо фермери і знаходили недалеко від своїх господарств торгові фірми, то умови постачання і збуту, на які вони вимушені були погоджуватися, як правило, були несприятливими, що спонукало також до створення своїх кооперативів, на які покладалася функція регулювання цін, що значно поліпшувало умови реалізації продукції та закупівлі засобів виробництва. Завдяки покращенню логістики і поведінки на ринку та своєму неприбутковому статусу кооператив завжди міг заплатити своїм членам за вироблену ними продукцію більше, ніж це робили місцеві торгові посередники.

Третя економічна причина – необхідність формування сприятливого конкурентного середовища. Через значну кількість функціонуючих кооперативів комерційні умови торгових фірм і кооперативів на ринках сільськогосподарської продукції і засобів виробництва поступово вирівнюються.

Частка кооперативів на ринках молочної продукції Австрії, Португалії, Данії, Фінляндії, Великобританії, Швеції, Ірландії становить 90-100 %, США – 86 %. В Ірландії, Швеції, Франції, Данії через кооперативи реалізується 70-93 % м'яса, у Бельгії і Нідерландах – 96 % плодово-овочевої продукції, Швеції, Франції, Данії – 75-87 % зерна. Через постачальницько-збутові кооперативи у Китаї реалізується на внутрішньому і зовнішніх ринках 60% усієї сільськогосподарської продукції [3, с. 334].

Користуючись кооперативами, фермери виграють в умовах конкуренції на ринку, зберігаючи найвигодніші ціни як для спільного придбання засобів виробництва, так і для збуту своєї продукції чи технологічного обслуговування своїх господарств. Французький кооператив SODIAAL, який переробляє молоко, вироблене його членами, і від їх імені продає молочні продукти з торговою маркою «Yoplait», успішно конкурує з такими ТНК, як Danone та Nestlé.

Присутність на ринку сільськогосподарських кооперативів упереджує монопольне підвищення цін на товари з боку великих торгових компаній, що розширює доступ до споживчих товарів населення з невеликими заробітками та надає кооперативам статус соціально-гуманістичних підприємницьких структур.

Четверта група причин пов'язана з необхідністю посилення місця сільськогосподарських товаровиробників в ланцюзі агропродовольчого виробництва, оскільки найвигодніші ціни встановлюються на ринках, що знаходяться поряд із споживачами кінцевої агропродовольчої продукції, а не з виробниками сировини. Завдяки кооперативам фермерам вдається формувати власні ланцюжки просування продукції і наблизитися безпосередньо до ринку споживання готових продовольчих товарів.

П'яту групу формують причини, пов'язані з кредитуванням фермерських господарств. Постійна потреба селян у кредитах зумовлена сезонним характером виробництва та іншими особливостями виробництва, через що ферми завжди відчувають брак оборотних коштів, особливо на початку сільськогосподарського року. Водночас комерційний банківський кредит для них недоступний (висока процентна ставка, непосильні вимоги до застави, віддаленість банків від села тощо).

На кооперативних підприємствах, що належать селянам Швеції, виробляється більше половини обсягів виробництва харчової промисловості країни, в т. ч. 100 % молокопереробної промисловості країни, понад 50 % м'ясної та 54 % мукомельної продукції, 40 % маргарину, основна частина виробів з картоплі та овочів. Кооперативи, створені фермерами, що володіють лісовими угіддями, мають більше 100 підприємств деревообробної та целюлозно-паперової промисловості. Кооперативні магазини забезпечують понад 15 % роздрібного товарообігу країни.

З іншого боку, для приватних банків територіально розосереджені фермери є невігідними клієнтами, оскільки працюють у найбільш ризиковій галузі. Обставини спонукали селян до створення ощадно-позичкових і кредитних кооперативів як своєрідних форм самопомоги і взаємного кредитування. Сьогодні кооперативні кредитні структури забезпечують обслуговування фермерських господарств на всіх континентах.

Фінансово-кредитна кооперативна система Індії включає біля 100 тис. сільських відділень, 338 кооперативних банків на районному рівні та 27 державно-кооперативних банків на рівні штатів. У Китаї на рівні села функціонує 375 тис. кредитних кас взаємодопомоги (у кожному третьому селі), на районному рівні – 30 тис., на волосному – 60 тис. кредитних кооперативів.

Фактори, що негативно впливають на економічний і фінансовий стан малих і середніх сільськогосподарських товаровиробників України, мало чим відрізняються від умов, у яких на різних етапах розвитку опинялися фермерські господарства країн з ринковою економікою і які спонукали їх до об'єднання на кооперативних засадах за активної державної підтримки. Особливо це стосується особистих селянських господарств, більше 1 млн яких приєднали земельні паї з метою розширення виробництва товарної продукції. Саме ці господарства є основою для формування в країні сімейного фермерства, легалізованого поправками до Закону України «Про фермерське господарство» [4].

Однак трансформація особистих селянських господарств у фермерські не має перспектив без кооперації для спільних дій на ринках сільськогосподарської продукції та засобів виробництва, формування спільної виробничої інфраструктури тощо. При цьому державної стратегії щодо розвитку обслуговуючих кооперативів досі

не вироблено, сприяння кооперації не стало складовою аграрної реформи [5, с. 5]. Недосконалим залишається чинне кооперативне законодавство, зокрема, в частині, що стосується специфіки ціноутворення кооперативів, ведення бухгалтерського обліку, розподілу кооперативних виплат, оподаткування кооперативів і кооперативної діяльності їх членів, сутності об'єднань кооперативів для продовження діяльності своїх членів [6]. Зазначені та інші недоліки істотним чином ускладнюють, а в багатьох випадках і унеможливають формування сільськогосподарських кооперативних структур, що мають на меті одержання прибутку для власних членів.

Іншим чинником, який стримує розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні, є відсутність економічних механізмів їх підтримки на етапі становлення і в процесі функціонування, що відрізняє вітчизняну державну політику від політики країн світу з розвинутим кооперативним рухом.

Деякі поширені форми державної підтримки кооперативів:

- звільнення кооперативів від переважної частини податків (в Італії упродовж перших 10 років кооперативи повністю звільняються від всіх податків);
- пільгове довгострокове кредитування;
- безоплатна передача кооперативам державних та експропрійованих приватних підприємств (Франція, Бразилія, Перу);
- компенсація 50 % витрат на організацію кооперативів із спільного використання пасовищ і кооперативних МТС та 80 % заробітної плати керівників цих структур (Франція, Німеччина);
- субсидії упродовж перших 5 років на оплату праці спеціалістів збутових та переробно-збутових кооперативів (ЄС);
- фінансова участь держави у формуванні фондів кооперативних банків (США, країни ЄС, Індія та ін.).

Слабким місцем у системі державної підтримки розвитку кооперативів є відсутність організації забезпечення сільського населення знаннями, необхідними для формування кооперативних структур. Отже, популяризація переваг кооперування серед сільського населення – актуальне завдання Міністерства аграрної політики та продовольства України [7].

Не забезпеченою залишається цільова підготовка кооперативних кадрів. Практика показує, що кооперативними знаннями майже не володіють менеджери, економісти, бухгалтери, спеціалісти з маркетингу

і банківської справи – випускники сільськогосподарських навчальних закладів. Відсутні державні замовлення на науково-технічні розробки з кооперативної проблематики.

Відповідь на питання, яким чином покращити умови для розвитку сільськогосподарської кооперації як чинника утвердження фермерського господарювання, дає резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 64/136, яка закликає уряди країн:

- переглядати правові та адміністративні положення та вимоги, які регулюють діяльність кооперативів, з метою сприяння їх зростанню і стабільності в умовах соціально-економічного середовища, що швидко змінюється, за допомогою *створення сприятливого середовища* для діяльності кооперативів, включаючи належні податкові пільги і доступ до фінансових послуг і ринків;

- використовувати і всебічно розвивати потенціал кооперативів для забезпечення повної та продуктивної *зайнятості сільського населення* і розширення соціальної інтеграції;

- вживати належні заходи, спрямовані на створення сприятливих і адекватних умов для розвитку кооперативів на основі налагодження ефективного партнерства між урядами і кооперативним рухом, зокрема, за допомогою *створення спільних консультативних рад* і обміну передовими методами роботи, професійної підготовки і надання технічної допомоги для зміцнення потенціалу кооперативів;

- сприяти усеосяжним *дослідженням* і збору статистичних даних про діяльність кооперативів;

- діючи у співпраці з кооперативним рухом, розробляти програми, спрямовані на підвищення потенціалу кооперативів, у тому числі шляхом зміцнення організаційних, управлінських і фінансових навичок їх членів, і впроваджувати та підтримувати програми *розширення доступу кооперативів до нових технологій*;

- у співпраці з кооперативами і кооперативними організаціями *сприяти зростанню фінансових кооперативів* для досягнення фінансової інтеграції за рахунок надання для усіх членів вільного доступу до фінансових послуг [8].

Україна з виконанням завдань зазначених резолюцій значно відстає, що потребує *радикального перегляду аграрної політики* в частині забезпечення сприятливих умов для розвитку сільськогосподарських кооперативів.

Список використаних джерел

1. Сільськогосподарська кооперація: вибрані праці / за ред., д.е.н. Л.П. Горкіної; НАН України : Ін-т екон. та прогноз. – К., 2010.

2. Інноваційні трансформації аграрного сектора економіки : монографія / [О.В. Шубравська, Л.В. Молдаван, Б.Й. Пасхавер та ін.] ; за ред. д.е.н. О.В. Шубравської ; НАН України. НАН України : Ін-т екон. та прогнозів. – К., 2012.

3. Міжнародний кооперативний рух : Генезис та тенденції сучасного розвитку : мат-ли Міжнар. наук.-практ. конф. – Полтава: ПУСТ, 2012.

4. Про фермерське господарство: Закон України № 973-IV – ВР від 19.06.2003 р. (із змінами). [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zacon.rada.gov.ua>

5. Зіновчук В.В. Організаційно-правові засади становлення сільськогосподарської кооперації в Україні // Вісник Житомирського нац. агроеколог. ун-ту. – 2012. – № 1 (30). – Т. 2. – С. 3-12.

6. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України № 469/97 – ВР від 17.07.1997 р. (із змінами). [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zacon.rada.gov.ua>

7. Програма розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на 2013-2020 рр. – К.: ССГКУ, 2012. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.coopunion.org.ua/?page_id=1063

8. Cooperatives in social development : Resolution adopted by the General Assembly of the United Nations № 64/136 on 18 December 2009 [on the report of the Third Committee (A/64/432)]/ – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/469/99/PDF/N0946999.pdf>